

v Evropi – v Italiji, Franciji in končno do slavnega holandskega papirja. Sprašuje se tudi, kaj se bo zgodilo s temi novimi kislimi papirji, ki jih uporabljamo zdaj, bodo dovolj obstojni, da bodo zanamci lahko občudovali knjige današnjega časa, tako kot mi one iz srednjega veka in renesanse?

Prav tako sledimo razvoju vezave knjige – od izdelave pol, platnic, šivanja ter vzorcev na platnicah, ki se pač z leti spreminjajo. Ironično jih primerja z »odličnim« vezavami modernih edicij, ki garantirano razpadejo po nekaj branjih in ugotavlja, da prav zaradi tega klasična ročna vezava ne bo nikoli prišla iz uporabe.

Knjigo zaključuje poglavje o začetkih tiskarstva. Dodana je obsežna bibliografija; morda je tu pomanjkljivost, če beremo knjigo z našega zornega kota, da se je avtorica omejila predvsem na angleško pisana dela, ki pa žal redko posegajo na področja, ki se dotikajo našega prostora. Pač pa je zanimivo, da je z navedbo založb označena vsa literatura, ki je na trgu še dostopna, upoštevani so tudi reprinti.

Delo je vsekakor vredno vzeti v roke, lahko kot učbenik ali pa kot zanimivo branje, saj je daleč od tega, da bi bilo pisano suhoparno.

Anja Dular

Eduard Peričić, *Sclavorum Regnum Grgura Barskog. Ljetopis popa Dukljanina.* Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1991. 370 strani. (Analecta Croatica Christiana; XIX)

Gregor Barski: Kraljestvo Slovanov. Marsikateremu bralcu, pa tudi zgodovinarju, ki je sicer poslušal predavanja iz južnoslovske zgodovine, gornji podatek ne pove in ne pomeni kaj dosti. Če pa bi povprašali po Letopisu popa Dukljanina oziroma po Barskem rodoslovu (ustreznejši slovenski izraz za ta dva, tudi v slovenski historiografiji uveljavljena termina, bi bil: Anali dukljanskega duhovnika (klerika) oziroma Barska genealogija), pa bi bila stvar verjetno precej drugačna. Gre seveda za najstarejše ohranjeno historiografsko delo, ki je nastalo na področju ene od južnoslovskih držav(ic) in ki ga nekateri hkrati smatrajo tudi za najstarejše ohranjeno delo iz južnoslovske lepe književnosti.

Zato ne čudi izjemna pozornost, ki so jo temu delu namenili predvsem hrvaški in srbski zgodovinarji, pozornost ki je – glede na današnje stanje raziskav in spoznanj – pravzaprav obratnosorazmerna vrednosti dela kot zgodovinskega vira. Od resnično obsežne literature o Letopisu, ki ga je prvič tiskal Mauro Orbin (v italijanskem prevodu) že leta 1601 in katerega podatki so bili že sredi 13. stoletja uporabljani v takomenovanih lokrumskih falsifikatih (listinah, ki so nastale v benediktinskem samostanu na otoku Lokrumu pri Dubrovniku), je trdno podlago za študij problematike, povezane z Letopisom, prineslo šele delo Ferda Šišića. Ta v svojem času vodilni hrvaški zgodovinar je – v današnjih časih nepredstavljivo – leta 1928 pri Srbski kraljevi akademiji objavil kritično izdajo tega vira in napisal obsežno študijo k njemu. Veliko Šišićevo delo, v katerem je obdelal tudi kompletan historiat dotakratnega preučevanja, potrdil zanesljivost vira, kar se tiče geografskih podatkov, vendar hkrati izrazil veliko skepso glede verodostojnosti njegovih zgodovinskih informacij za zgodnji srednji vek in čvrsto fiksiral nastanek v drugo polovico 12. stoletja v Dukljo oziroma mesto Bar, je dalo podlago in povod za nov val zanimanja za Letopis, ki se je vsaj posredno, dotaknil tudi slovenske historiografije.

Prvi se je na Šišićevo knjigo namreč odzval Nikola Radojčić, sremski Srb, ki je bil med leti 1920 in 1941 univerzitetni profesor v Ljubljani. Najprej v oceni (*Slavia VIII*, 1929) in nato še v posebni razpravi (*Društveno i državno uredenje kot Srba u ranom srednjem veku*, Glasnik Skopskog naučnog društva XV–XVI, 1936) je predvsem s sociološkega in zgodovinsko-pravnega vidika analiziral Letopis. Za svoje delo je dobil polno priznanje, saj so njegovi rezultati prišli v pravne zgodovine, ki so izšle po tej študiji. Približno v istem času, vendar z manj uspeha, se je analizi Letopisa posvetil tudi Josip Rus (*Kralji dinastije Sveladičev, najstarejši skupni vladarji Hrvatov in Srbov*, Ljubljana 1931; *Krst prvih Hrvatov in Srbov*, Ljubljana 1932), ki je na podlagi Dukljaninovih podatkov o gotskem izvoru Slovanov (Hrvatov) skušal pokazati na državotvorno vlogo, ki naj bi jo pri nastajanju hrvaške in srbske države imeli germanski Goti oziroma dinastija Sveladičev, katere genealogija se kot rdeča nit vleče skozi celoten Letopis in ki naj bi bila gotskega izvora (pripisuje ji podobno vlogo, kot so jo kasneje imeli v nastajanju Kijevske Rusije Vikingi oziroma Rjurikova dinastija, s to razliko, da naj bi Goti ves čas od pozne antike naprej ostali na Balkanu). Strokovna kritika je Rusovo analizo zgodovinskih podatkov, ki jih prinaša Letopis, ostro napadla in zavrnila, mu je pa kljub temu priznala, da je uspel pokazati na določeno prekrivanje prvih poglavij Letopisa z gotsko zgodovino, kot je zabeležena pri Jordanesu. V pobijanje Rusove hipoteze, kar glede na njene slabe metodološke temelje niti nit bilo težko, se je leta 1932 vključil še Ljudmil Hauptmann. Čeprav je bil takrat že profesor v Zagrebu, pa je bil Hauptmann tretji zgodovinar, tesno povezan s slovensko historiografijo, ki se je vključil v razpravo o Letopisu. Pokazal je, da je tki. »gotomanija« v Letopisu (zlasti *id est Gothi, qui et Sclavi*) samo stilistično sredstvo, s katerim kompilator spaja dva drugače neskladna dela (Hauptmannova ocena Rusove razprave iz 1931 v *Nastavnem vjesniku* XLI, 1932–1933, 76–79).

V današnji historiografiji velja ta vir, katerega podatki se nanašajo predvsem na Dukljo (približno današnja Črna gora), a tudi Hrvaško, Srbijo (Raško), Dubrovnik, Zahumlje in Travunijo, za nezanesljiv in razen za najmlajšo dobo, ki jo opisuje, tudi neverodostojen. K takšni neugodni oceni ni prispevala samo analiza zgodovinskih podatkov, ki jih Letopis prinaša, in njihova konfrontacija s podatki drugih, zanesljivih virov, ampak tudi vrsta neugodnih okoliščin, zvezanih z virom samim: načinom, kako je ohranjen, vprašanjem njegove vrstni in namena in nenazadnje vprašanjem avtorstva.

Pisec, oziroma pravilneje, kompilator Letopisa, saj je kritika nedvosmiselno ugotovila, da je tekst sestavljen iz več osnovnih predlog (t.i. Trebinjski letopis, legenda-žitje o sv. Vladimiru, dukljanska kro-

nika), v uvodu piše, da je na svoja stara leta prevedel s slovanskega na latinski jezik spis o Gotih, ki se latinsko imenuje *Regnum Sclavorum*. Ker osnovni, slovanski tekst ni ohranjen, se je na ta podatek Letopisa vedno gledalo s skepso, češ, da slovanskega teksta sploh nikoli ni bilo. Današnje osnovno besedilo je latinski tekst, ki naj bi ga po pričanju predgovora naredil sam pisec in ki je danes ohranjen v enem samem rokopisu iz srede 17. (sic!) stoletja; prepisu Trogirčana Ivana Lučića, po katerem je 1666 tudi tiskal *Presbyteri Diocleatis Regnum Sclavorum* v svojem pomembnem delu O kraljevstvu Dalmacije in Hrvaške (*De regno Dalmatiae et Croatiae*). Od nastanka Letopisa v drugi polovici 12. stoletja pa do ohranjenega Lučićevega prepisa je tako minilo pol tisočletja, v katerem nam je njegova pot praktično nepoznana. Ne dvomno pa je osnovni tekst na tej poti, na kateri je moral biti tudi večkrat prepisovan, doživel številne spremembe. To se jasno vidi pri primerjanju »Lučićevega« teksta z italijanskim prevodom Maura Orbinija iz 1601, kot tudi z hrvaško redakcijo Letopisa, ki je bila najdena v začetku 16. stoletja v Makarskem primorju in po kateri je književnik Marko Marulić 1510 napravil latinski prevod (to so danes poznane štiri redakcije, v katerih se je Letopis ohranil).

Kolikšne so bile te spremembe, je težko reči, saj se prvotnega teksta Letopisa verjetno ne bo dalo nikoli rekonstruirati, oziroma potrditi Lučićev prepis, ki danes velja za osnoven tekst Letopisa, za veren posnetek dela iz 12. stoletja. Vsaj delen odgovor na to vprašanje bi dale temeljite in precizne filološke analize, ki bi pokazale, ali gre v Lučićevem prepisu za jezik (oz. posamezne izraze) starejšega ali mlajšega obdobja (dosedaj je v tej smeri z zelo vidnimi rezultati raziskoval samo M. Medini v prvi polovici našega stoletja: *Dubrovačke starine*, Dubrovnik 1933; *Kako je postao Ljetopis popa Dukljanina*, Rad JAZU 273, 1942). Naj v tem okvirju, povezanim z osnovno obliko vira, opozorimo le še na paradoksalno stanje, ki najbolje kaže, kako težko in komplicirano je vprašanje genealogije Letopisa, da je danes veljavni osnovni tekst (Lučićev) ohranjen v najmlajšem rokopisu in da so vsi trije prevodi (italijanski, hrvaški in Marulićev latinski) ohranjeni v starejših rokopisih oz. celo tisku! O času nastanka in avtorstvu hrvaške redakcije Letopisa je pred kratkim prav v *Zgodovinskem časopisu* (44, 1990, str. 521–546) pisal Mladen Ančić, ki pa ga Peričić v svoji knjigi, ki je izšla leta 1991, že ni mogel več upoštevati.

Na težave, ki jih je zgodovinarjem povzročal ta vir, kaže tudi dejstvo, da se niso mogli zediniti, kateri historiografski vrstni sploh pripada. Ime Letopis (anali), ki se je v historiografiji ohranilo vse do danes, je za ta vir vpeljal že v 16. stoletju Dubrovčan Ludvik Tuberon (*Diocleatis auctoris annales*). Številni zgodovinarji, zlasti v 19. stoletju (njihov pregled glej v knjigi, ki jo predstavljamo), so vir označili za kroniko. Nikola Radojčić, ki smo ga zgoraj že omenili, pa je v svoji oceni Šišičeve izdaje Letopisa 1929 vpeljal za ta vir novo ime: Barski rodoslov (*Anonymi Antibarvensis Genealogia*), ki ga je tudi dobro utemeljil z dvema dejstvoma: vir prikazuje zgodovino v obliki neprekinjene genealogije Svevladičev (35 generacij) in v njem ni niti ene same letnice, brez katerih si analov in kronik ne moremo predstavljati. Peričić, ki je temu vprašanju posvetil veliko pozornost (str. 111–118), vztraja pri nazivu kronika in to utemljuje s tem, da »unatoč svim genealoškim karakteristikama u njemu prevladava pripovedna a ne genealoška metoda« in da »ono ipak pripada više kronologiji nego genealogiji« (str. 118). Ti njegovi argumenti proti Radojčićevim ugotovitvam bralca bolj zmedejo kot prepričajo: ne razloži namreč, kakšna je po njegovem pripovedna, kakšna genealoška metoda in kakšna je razlika med njima. Po neki preprosti logiki bi sklepali, da tudi genealogije kot historiografska vrst uporabljajo pripovedno metodo (če že rabimo ta ponesrečeni termin), saj nam svojo zgodbo ponavadi pripovedujejo, redkeje pa rišejo (nekaj k metodi genealogij glej npr. pri A. Lhotsky, *Apis Colonna, Fabeln und Theorien über die Abkunft der Habsburger*, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 55, 1944). Pa tudi Peričićeva druga trditev, da Letopis pripada bolj kronologiji kot genealogiji, ne bo prava. Prvič kronologija ni histografska vrst in zato sploh ne moremo ugotavljati, ali neko delo pripada »više kronologiji nego genealogiji«. (Historična) kronologija je predvsem le sredstvo, s katerim razlagamo (prevajamo v današnji sistem) oz. kritično preverjamo časovne podatke v zgodovinskih virih. In drugič, tudi če pristanemo na primerjavo med kronologijo in genealogijo, je Peričićeva trditev v konkretnem primeru Letopisa sploh nerazumljiva, saj Letopis direktno ne vsebuje niti enega absolutnega kronološkega podatka; relativna kronologija (npr. štetje po generacijah), ki je uporabljena v Letopisu, pa je predvsem značilna prav za genealogije. Zato mislim, da je tudi s stališča kronologije v viru Radojčićeva oznaka doslej najboljša.

Drugo težko vprašanje, na katerega historiografija ni dala jasnega odgovora, je vprašanje namena in cilja Letopisa (ta naziv, za katerega je bilo pokazano, da za oznako našega vira ni dober, je uporabljan samo zato, ker je uveljavljen v zgodovinijsju). Peričić, je pri reševanju tega vprašanja in celotne problematike (vprašanje avtorstva) pravilno izhajal iz konkretne zgodovinske situacije v Duklji v drugi polovici 12. stoletja, ki jo zaznamujeta predvsem propad(anje) dukljanske države, ukinitve dukljansko-barske nadškofije in podreditev njenih sufraganov dubrovniški. Letopis naj bi tako bil sredstvo, s katerimi se je poskušalo obnoviti cerkvene institucije in državno celovitost. Na eni strani naj bi pokazal na kontinuirani obstoj posebne države pod dinastijo Svevladičev že od »gotskih« časov naprej, na drugi strani pa naj bi utemeljeval obstoj in pravice barske metropolije (glede na Dubrovnik, ki naj bi ga po Letopisu ustanovili prav Svevladiči; pogl. 26), katere nastanek umešča na državni zbor na Duvanjskem polju za časa kralja Svetopolka (Svetopolek), ko naj bi bili za celo kraljestvo osnovani dve nadškofiji: v Saloni in Duklji (znamenito pogl. 9). S tem dviguje pisec dukljansko-barsko nadškofijo na raven splitske, ki si je 925 priborila metropolitansko oblast nad vsemi dalmatinskimi in hrvaškimi škofom. Ta moment v Letopisu je resnično najlepše močje tolmačiti prav v zvezi z bojem za obnovo barske nadškofije, ki jo je najkasneje 1167 unikal papež Aleksander III. in njene sufrange podredil dubrovniški (gl. T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, zv. II, JAZU, Zagreb 1904, št. 103–106). Nerazumljivo in nejasno pa je (v kolikor je bil eden od ciljev pisca Letopisa obnova nadškofije), da ni v ta namen izkoristil in navedel še nekaj zgodovinskih dejstev, ki jih je moral poznati in ki so v argumentaciji glede pravic barske cerkve

nedvomno imela večjo težo kot več kot sumljivo enačenje s splitsko cerkvijo. V mislih imam dva papeška privilegija dukljanski (barski) cerkvi, o katerih Letopis molči. S prvim je protipapež Klement III. podelil 1089 dukljanskemu nadškofu Petru palij in mu podredil (potrdil) celo vrsto škofij (*Has quoque ecclesias tuo iuri tuaeque ditioni ac successorum tuorum cum omnibus suis pertinentiis submittitis, videlicet Dioclenensem, Antiuarensensem et Catatinensem, Dulcinensem, Suuacinensem, Scodrinensem, Driustinensem, Polatinensem, Serbiensem, Bosniensem, Tribunensem*); z drugim pa je Kalikst II. 1124 potrdil dukljansko nadškofijo in nadškofu Eliji *tuaeque regimini gubernandum tradimus ecclesias Diocletianem, Antibarensem, Buduensem, Scatarensem, Dulchinensem, Suvacinensem, Scodrensem; Drivastinensem, Polatinensem, Serbiensem, Bosonensem, Tribensem*... (ponatis obeh privilegijev glej pri Peričiču, prilogi št. 8, 9). V kolikor pristanemo na tezo, ki jo poskuša dokazati Peričič, da je bil avtor Letopisa barski nadškof Gregor, je popolnoma nemogoče, da teh dveh, za njegovo nadškofijo tako pomembnih privilegijev ne bi poznal. Pa tudi če bi bil avtor Letopisa le navaden klerik (da je šlo za cerkveno osebo, je nedvoumno razvidno iz predgovora Letopisa), bi si težko predstavljali, da mu te stvari ne bi bile znane. Zato je pač bližje misel, da glavni cilj oz. namen teksta ni bil služiti obnovi oziroma utrditvi (po 1177) barske nadškofije. To bi dokazovalo tudi dejstvo, da pisec razen v predgovoru, kjer pravi, da se je svojega dela lotil tudi na prošnjo bratov in svečnikov »svetega dukljanskega nadškofovskega sedeža« samo še na enem mestu (zgoraj omenjeno 9. pogl.) omenja dukljansko-barsko nadškofijo. Prvi cilj in namen našega dela je bil vsekakor predvsem pokazati na neprekinjeno državno tradicijo Duklje pod eno dinastijo od »gotskih« časov naprej.

Obrnimo se končno še k vprašanju avtorstva tega pomembnega historiografskega dela, ki je seveda zvezano tudi z zgoraj navedenimi problemi in kateremu je obsežna Peričičeva študija tudi namenjena. Peričič ni prvi, ki smatra, da je avtor tega dela barski nadškof Gregor (Grgur). Ta se s tem nazivom omenja med leti cca. 1173 in 1194 oz. zadnjič okrog 1196, vendar že s pridevnikom *olim*. Kot je razvidno iz natančnega Peričičevega pregleda dosedanjih mnenj glede avtorstva Letopisa (str. 118–137), je Vjekoslav Klaić že 1925 slutil v barskem nadškofu Gregorju avtorja Letopisa, vendar svojega mnenja ni utemeljil. Enako sta o avtorju Letopisa kasneje menila tudi S. K. Sakač in Đ. S. Radojičić, a tudi onadva nista v podkrepitev svoje teze ponudila trdnih dokazov. To si je za svojo nalogo zadal Eduard Peričič.

Koliko je bilo njegovo delo uspešno, naj presodi bralec sam. Na tem mestu želim opozoriti le na nekaj momentov, ki so bili za Peričičevo dokazovanje avtorstva odločilnega pomena. Sam vir mismo uvoda (*Auctor ad lectorem*), na podlagi katerega je že starejša historiografija prišla do zaključka, da je bil avtor Letopisa nek po imenu nepoznan dukljanski duhovnik, ne nudi nekih otipljivih podatkov, ki bi pomagali razsvetliti to vprašanje. No, Peričiču je pri analizi skupin, katerim se avtor dela obrača, uspel korak naprej. Opozoril je na formulo *dilecti in Christo fratres*, s katero se pisec obrača prvi skupini svojih bralcev, ki so jo mimo redovnikov uporabljali le višji cerkveni dostojanstveniki – kardinali, nadškofje, škofje in tudi papež (kot rimski škof) oziroma papeška pisarna – kadar so komunicirali med seboj. To železno pravilo, ki je bilo tudi del visokoformaliziranega jezika (*stilus curiae*), ki ga je uporabljala papeška pisarna (neupoštevaje teh pravil je pomenilo sum v originalnost papeške listine), je torej lahko uporabil samo nekdo, ki je bil po rangi najmanj škof in je to torej moral biti tudi pisec predgovora Letopisa (naj v zvezi s tem vprašanjem navedem še dva naslova, ki ju Peričič ne pozna, a njegovo tozadevno argumentacijo še dopolnjujeta: L. Santifaller, *Über die Titel in den Adressen der Papsturkunden von den Anfängen bis zum Ende des 11. Jahrhunderts*, Zgodovinski časopis 6–7, 1952/53 (Kosov zbornik) in T. Frenz, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance 1471–1527*, Tübingen 1986). Ta Peričičeva analiza je pomemben dokaz za to, da je bil avtor dela sam barski nadškof, vendar je potrebno opozoriti, da bi to formulacijo lahko uporabil tudi kakšen njegov suffragan (škof). To pomeni, da se je krog ljudi, ki pridejo v poštev za avtorja dela, bistveno zožal, ne pa tudi povsem zaprl okrog barskega nadškofa. Tega se je zavedal tudi Peričič, ki je hotel svojo tezo dodatno podkrepiti z dokazovanjem, da je Letopis, za katerega je historiografija (zlasti Šišić) nesporno ugotovila, da je nastal v drugi polovici 12. stoletja, nastal (dobil svojo dokončno obliko) točno v času, v katerem je bil Gregor barski nadškof (cca. 1173–1194).

Po analizi dveh listin, ene iz 1177 in druge iz 1189, je Peričič prišel do sklepa, da »jedini je mogući zaključak da je kronika Sclavorum regnum napisana između 1177. i 1189. godine« (str. 175). Za *terminus post quem* mu je služila listina nadškofa Gregorja iz 1177, naslovljena na salonitanskega (splitskega) nadškofa Ranijerija, s katero priznava prvenstvo splitske nadškofije nad celo Dalmacijo, saj da je, »iz starih reskriptov in dokumentov svojih prednikov in različnih drugih virov (*diversis aliis coniecturis*) prišel do resnice, da je salonitanska cerkev nekdanj držala oblast in prvenstvo nad celo Dalmacijo in da je dukljanska cerkev, katere nasledstvo je barska cerkev s pravično odločitvijo prenesla nase, postala metropolija s pristanom omenjene salonitanske cerkve, do katere je ohranila spoštovanje« (T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*..., II, št. 155). Peričič je prepričan, da se za *diversae aliae coniecturae*, kar prevaja za »neki drugi pokušaji« (str. 170, 175) skriva Letopis v še ne dokončani redakciji, ki naj bi skupaj z ostalim gradivom, na katerega se Gregor sklicuje v listini, dokazoval starost dukljansko-barske nadškofije. »Budući da govori još samo o pokušajima, a ne o nekom konkretnom djelu, slobodni smo zaključiti da Kronika do te godine još nije bila definitivno priređena, ali da je svakako bila u nastajanju« (str. 175). Na žalost so ti Peričičevi zaključki preveč smeli in premalo utemeljeni, da bi zdržali resno kritiko. Predvsem je seveda nemogoče dokazati, da je z *diversae aliae coniecturae* res mišljen prav Letopis, čeprav je že Šišić napisal (*Letopis popa Dukljanina*, Beograd–Zagreb 1928, str. 105, 106), da lahko le slutimo, da je Gregor s temi besedami imel na umu prav Letopis. Pod takšno formulacijo bi se lahko namreč skrivalo tudi marsikaj drugega, ali pa tudi nič, če razumemo pasus *Ex antiquis rescriptis et monumentis antecessorum meorum et diversis aliis coniecturis veritatem perpendes* kot navadno floskulo. Kajti bistvo in namen tega Gregorjevega pisma ni nobeno ugotavljanje zgodovinske resnice in pravice, ampak navaden političen sporazum, s katerim Gregor

priznava prvenstvo splitske cerkve (*iam ecclesiam vestram in matrem et dominam recognoscere destinavi*), v zameno pa od splitskega nadškofa – in kar je še pomembnejše, hkrati tudi papeškega legata – Ranijerija pričakuje, da mu bo pri papežu izposloval palij (*ita tamen, quod mihi ad pallium ad vestrum servitium a curia romana inquirendum tanquam in negotio proprio curiosius existatis*) kot znanak definitivne potrditve barske nadškofije. Drugič, samostalnik *coniectura* ima več pomenov, tako, da Peričičev prevod v »pokušaj« (str. 170, 175; enkrat tudi v »nagadanje« str. 225), na podlagi česar sklepa, da Letopis do 1177 še ni bil napisan v končni redakciji, ni obvezujoč in edini veljaven. Večina slovarjev opredeljuje to besedo z: domneva, mnenje, razlaga in vedeževanje (Wahrsagung). Šišić (O. c., str. 72) in za njim tudi V. Mošin (*Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1950, str. 27) prevajata ta pasus iz nekih drugih izvora, kar mislim, da je veliko bolj v skladu s kontekstom, v katerem se *coniectura* pojavlja kot Peričičev prevod, tako, da so njegovi zaključki v tej smeri vsekakor presmeln. In tretjič, dvom, da se pod tem samostalnikom skriva Letopis, utrjuje tudi primerjava podatkov, kaj nam o odnosu barske in splitske cerkve sporoča Letopis in kaj omenjena listina. Po Letopisu sta bili salonitanska in dukljanska nadškofija ustanovljeni hkrati na državnem zboru na Duvanjskem polju za celo kraljestvo (Belo in Rdečo Hrvaško, oz. spodnjo in zgornjo Dalmacijo); po Gregorjevem pismu pa je samo salonitanska cerkev *totius Dalmatie dominatum et primatum quodam obtinuit* in je dukljanska cerkev postala metropolijska šele s pristankom salonitanske; torej *kasneje*. Gregor se torej o prvenstvu salonitanske cerkve ni mogel podučiti iz Letopisa, ker ta trdi nekaj drugega. Celo nasprotno, lahko bi tudi trdili, da Gregor sploh ni mogel biti avtor Letopisa, saj listina iz 1177, katere Gregorjevo avtorstvo je nesporno, trdi glede začetkov dukljansko-barske nadškofije nekaj drugega kot Letopis! Vendar je to interpretacija, za katero mislim, da je podobno kot Peričičeva bliže špekulaciji.

Za terminus *ante quem* nastanka Letopisa predstavlja Peričiču listina iz 1189, datirana *apud Ragussii civitatem*, s katero Desislava, žena zadnjega neodvisnega dukljanskega kneza Mihajla, prepušča dubrovniški komuni dve ladji. Med pričami, ki so prisostvovala temu pravnemu poslu, je na prvem mestu naštet barski nadškof (*Antivarensis antistes*) Gregor (integralni tekst listine glej v prilogi 5 Peričičeve knjige ali A. Vučetić, *Spomenici dubrovački*, Srd. V, 1906, 54–55). Peričiču je ta listina znak, da je Duklja že prišla pod oblast raškega velikega župana Štefana Nemanje in da sta Desislava, vdova kneza Mihajla in nadškof Gregor kot begunca prišla v Dubrovnik in da je torej tudi Letopis, ki je nastal v Duklji, moral biti napisan pred tem časom (str. 175, 231 sl., 235). Peričič je tudi v tej listini videl več od dejanske vsebine. Pred vsem nam je seveda šele dolžan dokaz, da je bil Gregor res avtor Letopisa. S poskusom umestitve nastanka Letopisa v čas, ko je bil Gregor barski nadškof, namreč *šele poskuša dokazati*, da je bil Gregor avtor Letopisa, tako, da se tu vrti v krogu in dokazuje nekaj s tistim, kar naj bi šele dokazal! Zato je pojavljanje Gregorja v seznamu prič neke listine praktično irelevantno za določanje zgornje časovne meje nastanka Letopisa. Drugi problem Peričičeve interpretacije se pojavi, če podrobneje pogledamo navedeno listino. V svoji notranji zgradbi vsebuje elemente, ki so tipični za notarski instrument: invokacijo, datacijo, dispozicijo, seznam prič (ki je v notarskih instrumentih sicer ponavadi takoj za datacijo) in podpis notarja (*et ego diaconus Marinus et unius notarius interfui et hoc scripsi*), medtem ko obstoj notarskega znaka iz objave na žalost ni razviden. Po svoji vsebini pa se instrument *ne oddaljuje* od pravnega posla in modalitet, po katerih je bil sklenjen, tako, da je za analizo razmer v Duklji v tistem času neuporaben. Z drugimi besedami povedano, pred seboj imamo navadno pogodbo med dvema strankama, kakršnih je (bilo) še na stotine, ki je v svojem tekstu skoncentrirana samo na vsebino pogodbe in nam o nagibih, povodih in vzrokih, ki so pripeljali do nje, ne pove nič (to bi eventualno lahko izvedli iz arenge, še bolj pa iz naracije listine; elementov, ki jih notarski instrument praviloma ne vsebuje). Zato menim, da so zaključki o begunstvu Desislave – ki mimogrede povedano, kar pa za nas ni nepomembno, ob sklenitvi pogodbe ni bila vdova, kot misli Peričič (str. 232) ampak žena (*uxor*) dukljanskega kneza Mihajla, kar avtomatično zavrača vse špekulacije, da je v Dubrovnik prebežala po moževi smrti, kakršna koli naj bi ta že bila – in Gregorja v Dubrovnik na podlagi listine iz 1189 brez prave podlage. Dejstvo, da sta 1189 bila v Dubrovniku, še ne pomeni, da sta tam bila kot begunca.

Tako vidimo, da je Peričičev poskus umestitve nastanka Letopisa v čas barskega nadškofa Gregorja na zelo trhljih nogah. Tudi drugi argumenti so bolj indici kot dokazi za Gregorjevo avtorstvo Letopisa. Na žalost se ni ohranilo, ali pa sploh ni bilo napisano, nobeno (drugo) Gregorjevo delo, ki bi omogočalo primerjavo z Letopisom in na tak način pomagalo razrešiti to težko vprašanje avtorstva. Peričič je v svoje raziskave vložil veliko truda in znanja, prezentiral problematiko v vsej njeni širini, z bistroumno analizo razjasnil marsikatero mesto virov in pokazal, da spada Gregor v najožji krog oseb, ki bi lahko bile avtor Letopisa. Ali je resnično bil prav on, pa ostaja, vsaj zame, še vedno odprto.

Peter Štih

Antun Vramec, **Kronika 1578**. Alojz Jembrih, **O Vramčevoj Kronici**. Zagreb–Varaždin 1992. 144 in ločeno 100 strani.

Leta 1578 je natisnil prvi ljubljanski tiskar Janez Mandelc (Mannel, Manline) prvo hrvaško tiskano zgodovinsko delo: Kronika vezda [= zdaj] znovich zpravljena Kratika Slououenzkim jezikom po D. Antolu Pope Vramcze Kanouniku Zagrebchkom. Stampane v Lublane po Iuane Manline, leto. M.D.LXXVIII. S tem je postal zagrebški kanonik Antun (Antol) Vramec, rojen leta 1538 v Ormožu ali v okolici in ob izidu Kronike župnik v Brežicah, začetnik hrvaške kajkavske književnosti. Od leta 1584 do svoje smrti 1588 je bil Vramec župnik v Varaždinu, kjer je leta 1586 izšla prav tako pri Mandelcu, ko je ta krajši čas deloval v Varaždinu, še njegova Postilla na vsze leto. Oboje, Kronika, ki prinaša zgodovino od začetkov